

WERKNEMERS ZONDER WETTIG VERBLIJF TIJDENS CORONA: KWETSBAARDER DAN OOIT

Jan Knockaert
Coördinator FAIRWORK Belgium

In augustus 2017 is Pablo een bouwwerf aan het schoonmaken aan de Antwerpse Meir. Die ochtend had hij afscheid genomen van zijn vrouw en zijn drie dochters: de jongste anderhalf jaar, de oudste acht. Ze verblijven in een daklozenopvang in Brussel. Hoewel Pablo niet mag werken – hij is zonder wettig verblijf – trekt hij er iedere dag op uit om voor zijn gezin te zorgen. Ze hebben immers geen recht op steun. Die dag in augustus 2017 sloeg het noodlot toe. Pablo viel in een diep gat op de werf. Enkele dagen later overleed hij in het ziekenhuis. Zijn vrouw en kinderen bleven achter in de daklozenopvang. Enkel hun moedertaal machtig en zonder inkomen.

Maandelijks bereiken ons bij FAIRWORK Belgium twee verhalen over arbeidsongevallen van werknemers zonder wettig verblijf en een veelvoud over loondiefstal of uitbuiting. Niet alleen uit grootsteden maar ook uit dorpen en wijken in heel België. Die werknemers maken een fundamenteel deel uit van de Belgische arbeidsmarkt. De aannemer die altijd net iets meer van zijn prijs kan afdoen, het restaurant met topproducten maar toch zoveel goedkoper dan het andere, de schoonmaakfirma die tegen een scherpe prijs

altijd inzetbaar is. Niet zelden maken ze het verschil door beroep te doen op personeel zonder wettig verblijf dat ze niet correct verlonen. Naast uitbuiting maken ze zich schuldig aan oneerlijke concurrentie.

WAT DRIJFT EEN WERKNEMER ZONDER WETTIG VERBLIJF?

Een samenvatting doet altijd onrecht aan de individuele verhalen. We wagen een poging. Allen vertrekken ze met hun eigen migratieproject. Het doel is een betere toekomst voor zichzelf en hun familie. Soms komen ze legaal aan als toerist, asielzoeker, student, arbeidsmigrant ... Soms zonder de nodige reisdocumenten. Enkelen komen hier tot de vaststelling dat ze niet aan de voorwaarden voldoen om wettig verblijf te bekomen of te behouden. Maar in wat hen doet beslissen om toch in België te blijven, kunnen we een aantal lijnen trekken.

Er zou vooreerst een financieel argument zijn. Ze hebben schulden gemaakt voor de reis en durven niet terug te keren zonder die af te lossen. Dat argument horen wij zelden tot nooit van onze cliënten. Veel vaker hebben ze het over de morele investering. Ze hebben vrienden en familie achtergelaten die een bepaald verwachtingspatroon hadden. Als ze terugkeren met lege handen, als ze het niet gemaakt hebben, dan zal hen dat worden aangerekend. Ze vrezden te worden beschouwd als de 'loser'.

Een Maghrebijnse man die na jaren dakloosheid geen tanden meer had zei: 'Zo kan ik niet voor mijn ouders verschijnen'. De dames die aan de slag zijn als huispersoneel vertellen vaak dat hun kinderen die ze achterlieten dankzij hun steun uit Europa naar school kunnen. Terugkeren zou betekenen dat hun kinderen niet langer kunnen studeren. Ze missen ze door ze jarenlang niet meer te zien. Ze vervreemden, maar ze zien geen andere optie.

Een derde argument is dat de betrokkenen geen alternatief hebben in het land van herkomst. Hier komen ze terecht in de informele economie waar uitbuiting altijd om de hoek loert, maar wat zijn hun opties bij terugkeer? Krijgen ze daar wel de mogelijkheid op een job te vinden in het legale circuit. Zullen de lonen daar hoger liggen? Op alle vragen is het antwoord negatief, vaak ook omdat ze alleen staan in het uitwerken van een oplossingsalternatief.

OVERLEVEN

Nu we een iets beter zicht hebben op wat speelt bij de reflectie over terugkeren naar hun land van herkomst, staan we iets langer stil bij de overlevingsstrategie in België. Mensen zonder wettig verblijf hebben geen gegarandeerd recht op een uitkering van het OCMW of eender welke dienst. Er is enkel 'Dringende Medische Hulp' via het OCMW voor alle noodzakelijke medische interventies. Hoe kunnen ze dan wel voorzien in hun levensbehoeften en huisvesting?

Er zijn vijf opties: ze doen beroep op vrienden, familie, land- of geloofsgenoten of sociale initiatieven. Dat leidt niet tot een stabiel inkomen en tot een grote afhankelijkheid van het eigen netwerk. Een tweede optie is bedelen en de hele dag hopen op genoeg inkomen. Een derde optie is sekswerk. De vierde optie is criminaliteit. Vaak gaat het dan over diefstal voor basisbehoeftes als voeding. De vijfde – en niet de minst gekozen – optie is zwartwerk. Als je zelf in een gelijkaardige situatie moet kiezen, welke optie zou het dan worden?

DE INFORMELE ECONOMIE ALS BRON VAN INKOMSTEN? VOOR WIE?

Ahmed – zonder wettig verblijf – had heel wat ervaring als kok. Hij kon zijn geluk niet op toen hij aan de slag mocht als chef-kok in een sushirestaurant in het Brusselse. Ondanks dat de werkgever wist dat hij zonder wettig verblijf was, kon hij aan de slag. Hij beloofde hem een loon van 2 200 euro bruto per maand. Hij begon vol enthousiasme te werken. Op het einde van de maand vroeg de werkgever of Ahmed beschikte over een bankrekening. Geen enkele bank had die voor hem willen openen. De werkgever wees op het risico om met zo'n groot cashbedrag rond te lopen. Daarom stelde de werkgever voor om hem maandelijks 400 euro te geven. De rest zou hij bijhouden tot Ahmed het nodig had.

Het was hard werken. Starten om tien uur 's morgens en soms doorwerken tot één uur 's nachts. En dat zes dagen op zeven. Zijn takenpakket was veel ruimer dan de gerechten bereiden. De collega's respecteerden hem niet. Hij werd vaak uitgelachen, ja zelfs vernederd. Maar hij bleef doorzetten, hij was immers geld aan het sparen. Op een dag lag de vloer in de keuken er glad bij hij gleed uit en viel op zijn rug. De dokter stond erop dat Ahmed zeker een maand plat in bed zou blijven liggen. Toen hij zijn werkgever daarvan

op de hoogte bracht, stelde die hem voor de keuze: of thuisblijven en nooit zijn 'opgespaarde loon' ontvangen of meteen weer komen werken. Ahmed werkte er zo lang dat hij niet het risico wou nemen alles kwijt te spelen. Hij ging 's anderendaags werken. Iets later verloor hij toch zijn job. Van het opgespaarde loon kreeg hij geen cent te zien. Op het einde van de rit bleek dat hij heel die tijd voor ongeveer twee euro per uur gewerkt had.

Dat verhaal bevat alle elementen waarmee we vaker worden geconfronteerd. Er wordt een loon uitbetaald dat ver onder het wettelijke minimumloon ligt en de werkgever bindt de werknemer aan hem met valse beloften. Een arbeidsongeval wordt genegeerd, veel overuren, slechte arbeidsomstandigheden, pesterijen en racisme ...

Het lijkt hun lot te zijn. Maar de werknemer moet er zich niet bij neerleggen. Want ook zonder wettig verblijf is voor het Belgisch arbeidsrecht een werknemer een werknemer. Daar kom ik verder op terug.

HAD DE CORONAPANDEMIE EXTRA IMPACT?

Mijn antwoord is volmondig: ja! Naast de reeds precare realiteit voor werknemers zonder wettig verblijf, kwam compleet onverwacht het effect van de coronapandemie erbovenop. Velen verloren bij de eerste lockdown meteen hun werk. Er werd gedacht dat het voor even zou zijn. Maar verlenging na verlenging stapelden de problemen zich op. Voor deze werknemers werd geen enkele compensatie voorzien, er was geen tijdelijke werkloosheidsuitkering ... Het beetje spaargeld was snel verdwenen. Rekenen op het netwerk was moeilijk. Iedereen was moeilijker te bereiken of werd geconfronteerd met hun eigen onzekerheden. Eerstelijnsorganisaties waren minder toegankelijk. Werknemers die altijd hun plan hadden getrokken contacteerden ons nu met vraag waar ze voedsel konden vinden. Anderen lieten weten dat ze dakloos werden. Ze werden uit huis gezet omdat ze geen huur konden betalen. Een aantal eerstelijnsorganisaties bouwden in een verbazend snel tempo hun werking om tot voedselbedelingspunt, maar konden aan de vraag niet voldoen. Er stonden (en staan) overal lange wachtrijen. De overheid bleef afwezig met bijzondere maatregelen.

Na de eerste versoepelingen konden zij weer wat op adem komen. De meeste economische sectoren hervatten het werk. We kregen meldingen

dat de veiligheidsvoorschriften niet werden gerespecteerd: geen afstand, geen mondkmaskers en geen alcoholgel. Werknemers die zich ziek voelden moesten toch aan het werk blijven. Een aantal werknemers nam met ons contact op om een klacht neer te leggen. Maar het gebeurde dat – terwijl we het dossier aan het opmaken waren – de cliënt opnieuw contact nam om de klacht terug in te trekken. De werkgevers bleven wel maar een fractie van het beloofde salaris uitbetalen, maar er was geen ander werk te vinden. Er was de keuze tussen uitbuiting en honger of dakloosheid. In die omstandigheden zijn de meesten geneigd om nog meer uitbuiting te aanvaarden dan in de pre-coronatijd. Trouwens, de inspectiediensten werden ingezet om de coronamaatregelen te controleren. De facto bleven (en blijven) dossiers over andere klachten langer liggen.

Arbeidsrechten en werknemers zonder wettig verblijf: theorie en praktijk
Werk je zonder wettig verblijf en in het zwart, dan bouw je geen sociale zekerheidsrechten op. Er is geen kinderbijslag, ziekenfonds, werkloosheidsuitkering en pensioen omdat er geen sociale zekerheidsbijdragen worden betaald. Maar, ondanks dat je onwettig verblijf en in het zwart werkt, heb je wél alle arbeidsrechten. Je hebt dus wel recht op het minimumloon, rechtmatig ontslag, betaling achterstallig loon na faillissement, respect voor werktijden, betaalde feestdag, vakantie, tussenkomst van een arbeidsongevallenverzekering ... Dat recht werd nog duidelijker nadat de Europese sanctierichtlijn¹ werd omgezet in Belgische wetgeving². Hoewel de richtlijn vooral gericht is op het sanctioneren van de werkgevers, maakt ze meteen zeer duidelijk dat werknemers zonder wettig verblijf van dezelfde arbeidsrechten genieten als hun collega's. In de richtlijn is er voorzien dat een organisatie kan worden benoemd om de werknemers bij te staan bij het afdwingen van zijn of haar rechten. In de Belgische wetgeving is opgenomen dat die organisatie aangeduid kan worden met een koninklijk besluit. Op dat punt is België nog niet in orde met de richtlijn. Want zeven jaar na de omzetting naar Belgisch recht is er nog geen koninklijk besluit gepubliceerd.

Maar hoe werkt de wet in praktijk? Uit de verhalen van Pablo en Ahmed leren we dat hun werkgevers de geldende arbeidsrechten niet toepassen. Meer nog, de werknemers hebben er geen idee van dat ze arbeidsrechten hebben. Laat staan dat ze zouden weten waar ze moeten aankloppen om ze

af te dwingen. In beide dossiers waren het hulpverleners die ze naar FAIRWORK Belgium doorverwezen om hen bij te staan.

Naast het gebrek aan informatie over hun arbeidsrechten moeten werknemers zonder wettig verblijf nog een drempel over. Die van de angst. Angst op verschillende fronten. Alle diensten waarvan zij vermoeden dat ze gelinkt zijn met de Dienst Vreemdelingenzaken worden gewantrouwd. Wat als gegevens worden doorgegeven? Wat als dat leidt tot een (nieuw) bevel om het grondgebied te verlaten? Wat als je eerder de grens overgezet wordt, dan dat je recht gerespecteerd wordt? Dat wantrouwen is jammer genoeg niet zonder reden. Niet alle medewerkers van overheidsdiensten denken en handelen vanuit de klacht, maar vanuit het onwettig verblijf van de betrokkene. Soms zit de perceptie ook fout bij de betrokkenen. In hun land van herkomst is een vakbond bijvoorbeeld soms gelinkt aan het staatsapparaat. Sommigen denken dat dat ook in België zo is en willen daarom geen lid worden of er hulp gaan vragen.

Een tweede element die de angst versterkt, is de vraag wat de gevolgen van een klacht kunnen zijn voor de positie binnen hun eigen gemeenschap. Niet zelden ontmoeten werknemers hun werkgevers binnen hun eigen gemeenschap, de kerk, de moskee, culturele vereniging of cultureel netwerk ... Wat als je niet correct betaald wordt. Hoe zal de kerkgemeenschap reageren op een klacht? De werkgever heeft er immers heel wat aanzien. Als je straks zonder werk valt en bemiddeling niet lukt, zal je om te overleven moeten kunnen terugvallen op die gemeenschap voor wat voedsel en steun om de huur te betalen tot ze nieuw werk vindt. Wat verlies je dus als je recht vraag en klacht neerlegt?

EN TOCH ZIJN ER VEELBELOVENDE RESULTATEN

Ondanks al die drempels beslissen heel wat werknemers zonder wettig verblijf om toch hun rechten af te dwingen. In 2020 werd FAIRWORK Belgium gecontacteerd in 474 dossiers waarbij iemand een vraag voorlegde in verband met arbeidsrechten. In 56 dossiers ging de werknemer met onze hulp over tot het effectief indienen van een klacht. De resultaten die al die klachten opleverden, kunnen we nog niet meegeven. Maar wel dit voorbeeld dat aantoonde dat het beschermingssysteem wel kan werken.

Ali werkte vanaf 1 maart 2007 in een magazijn in Brussel. Hij was lader/

losser en werd geacht het hele magazijn te beheren. De werkgever betaalde 600 euro per maand. Ali werkt zeven dagen op zeven, en van zeven uur 's ochtends tot zes uur 's avonds. Na drie jaar uitbuiting besliste Ali om die situatie niet langer te accepteren. Hij stapte in oktober 2010 naar de inspectiediensten en verloor daardoor zijn job. In juli 2013 – weer drie jaar later – klopt hij bij FAIRWORK Belgium aan voor ondersteuning. Ondertussen lag zijn dossier al bij het arbeidshof. We assisteerden hem bij het onderbouwen van zijn dossier en zetten met hem de zoektocht in naar meer bewijzen van tewerkstelling.

De rechter achtte in zijn arrest de tewerkstelling bewezen en kende Ali achterstallig loon van 22 981,60 euro toe. De werkgever had dat vonnis duidelijk niet verwacht en ging in cassatieberoep. Om tijd te winnen om zijn bedrijf zo te organiseren dat er op het einde van het cassatieberoep geen middelen meer in zijn bedrijf zaten? Daarom liet Ali bewarend beslag leggen op een gebouw van de werkgever. Het arrest van het Hof van Cassatie kwam er uiteindelijk in december 2016. De beslissing van de rechter van het arbeidshof werden bevestigd. Door het bewarend beslag werd Ali in 2017 effectief uitbetaald door zijn werkgever. Dat zeven jaar na zijn laatste werkdag. Ali was gedurende de hele procedure en nog steeds zonder wettig verblijf in België maar kon door zijn volharding zijn achterstallig loon bekomen.

NAAR MEER FAIRWORK IN BELGIUM

De toestand voor werknemers zonder wettig verblijf is ernstig. De kwetsbaarheid – soms effectief dodende kwetsbaarheid – is hoog. We hebben een sterke wetgeving om het arbeidsrecht van die werknemers af te dwingen. Maar er is geen interministerieel plan om de uitbuiting tegen te gaan en de werknemersbescherming te versterken. Iedereen beseft – ook in de huisarbeid – dat die werknemers een structureel onderdeel zijn van onze arbeidsmarkt. Ze zijn nodig maar worden gebruikt aan de laagste prijzen. Het is hoog tijd dat – op alle niveaus – FAIRWORK de beleidsagenda haalt.

1. Richtlijn 2009/52/EG van 18 juni 2009 tot vaststelling van minimumnormen inzake sancties en maatregelen tegen werkgevers van illegaal verblijvende onderdanen van derde landen.
2. Wet van 11 FEBRUARI 2013 tot vaststelling van sancties en maatregelen voor werkgevers van illegaal verblijvende onderdanen van derde landen BS 22/02/2013